

„Nowa” tożsamość miejsca¹ w przemysłowej Łodzi

Jan Wrana

*Politechnika Lubelska, Wydział Budownictwa i Architektury,
Samodzielna Pracownia Architektoniczna*

Streszczenie: Łódź zawdzięcza wielkiemu przemysłowi rozwój w XIX w. i upadek pod koniec XX w. W okresie przemian systemowych po roku 1989, przyszedł czas na podjęcie śmiałych prób rewitalizacji wielkich obiektów, dając szanse na ożywienie życia miasta postindustrialnego. Architekci, twórcy zmian w tych obiektach intuicyjnie zachowali współczesny kontekst, poszanowanie dla dziedzictwa przypisanego do miejsca, kreując jednocześnie „nową” tożsamość miejsca.

Słowa kluczowe: ożywienie miasta postindustrialnego, rewitalizacja zespołów po przemysłowych, „nowa” tożsamość miejsca.

1. Wprowadzenie

Łódź otrzymuje prawa miejskie oraz zgodę na organizowanie targów lokalnych w Przedborzu nad Pilicą w 1423 r. Przez kolejne stulecia Łódź rozwija się stając się w XVI w. ośrodkiem handlowym oraz rzemieślniczym osiągając liczbę 700 mieszkańców. W tym okresie w Łodzi znajdowały się młyny, warsztaty kołodziejów, bednarzy, szewców, cieśli i rzeźników.

Dynamiczny rozwój Łodzi – miasta wielkoprzemysłowego rozpoczyna się od 1820 po włączeniu ówczesnej osady do grona miast przemysłowych jako ośrodka tkackiego i sukienniczego w wyniku nowego podziału politycznego Europy po 1815 r. Wytyczane są tereny pod nowe osady: osadę sukienniczą *Nowe Miasto* z centralnie zlokalizowanym rynkiem (*obecnie Plac Wolności*), oraz osadę *Łódka* na południe od *Nowego Miasta* wzdłuż osi, którą stanowiła nowa ulica Piotrkowska. W ciągu kilkunastu lat powstają wielkie manufaktury, wśród których wyróżnia się kompleks Ludwika Geyera z pierwszą na terenie Królestwa polskiego maszyną parową. W drugiej połowie XIX w. Łódź staje się miejscem wielkich szans, „*Ziemią obiecana*”

¹ [Za:] Myczkowski Z. *Tożsamość „dawna” i „nowa”*., Materiały z Konferencji Naukowej KONGRES KULTURY POLSKIEJ 2000, Architektura i dobra kultury, tożsamość i kontynuacja tradycji, PAN o/Kraków, PK Kraków 2000, s. 54.

„NOWA” TOŻSAMOŚĆ MIEJSCA - zespół czynników wyrażających w krajobrazie całości kształt współczesnych treści, form i funkcji świadomie kontynuujących lub negujących ciągłość tradycji, kultury i kanon miejsca (również w wymiarze materialnym – substancjalno-wizualnym oraz niematerialnym – ideowo-konceptyjnym). „Nowa” tożsamość miejsca wyraża sumę postaw człowieka (tak zwanego współczesnego) odzwierciedlonych w jego działaniach w odniesieniu do danego obszaru, które również identyfikujemy według „miary”, którą stanowi „wnętrze” (lub „jednostka”) architektoniczno-krajobrazowa w zależności od rodzaju i stopnia ingerencji w składniki środowiska przyrodniczego i kulturowego.

dla Żydów, Niemców, Polaków i Rosjan. W tym okresie powstają fortuny przemysłowe Scheiblerów, Grohmanów, Poznańskich. Miasto osiąga pod koniec XIX wieku pozycję liczącej się przemysłowej metropolii, osiągając w roku 1914 liczbę 500 000,00 mieszkańców.

W okresie po II-giej wojnie światowej odbudowana po zniszczeniach wojennych, Łódź odzyskuje pozycję zagłębia przemysłu lekkiego ; włókienniczego i obuwniczego w Polsce. Ówczesnie rozbudowywane zespoły fabryk i kombinatów - przemysłu lekkiego stanowiły podstawowy element miastotwórczy Łodzi, powodując jej terytorialną ekspansję dla powstających osiedli mieszkaniowych.

Rozpoczęty po roku 1989 proces zmian systemowych oraz przygotowawczych dla integracji Polski z Unią Europejską, zweryfikował skalę zainwestowania w przemysł lekki w Łodzi oraz jego przyszłą pozycję w jednoczącej się Europie. Prowadzony zatem równolegle w Polsce przez pierwszą dekadę przemian program prywatyzacyjny spowodował wysprzedaż historycznych fabryk oraz po przeprowadzeniu koniecznych prac adaptacyjnych oraz rewitalizacji uzyskano zmianę ich funkcji na muzealno-usługowo-wystawienniczą.

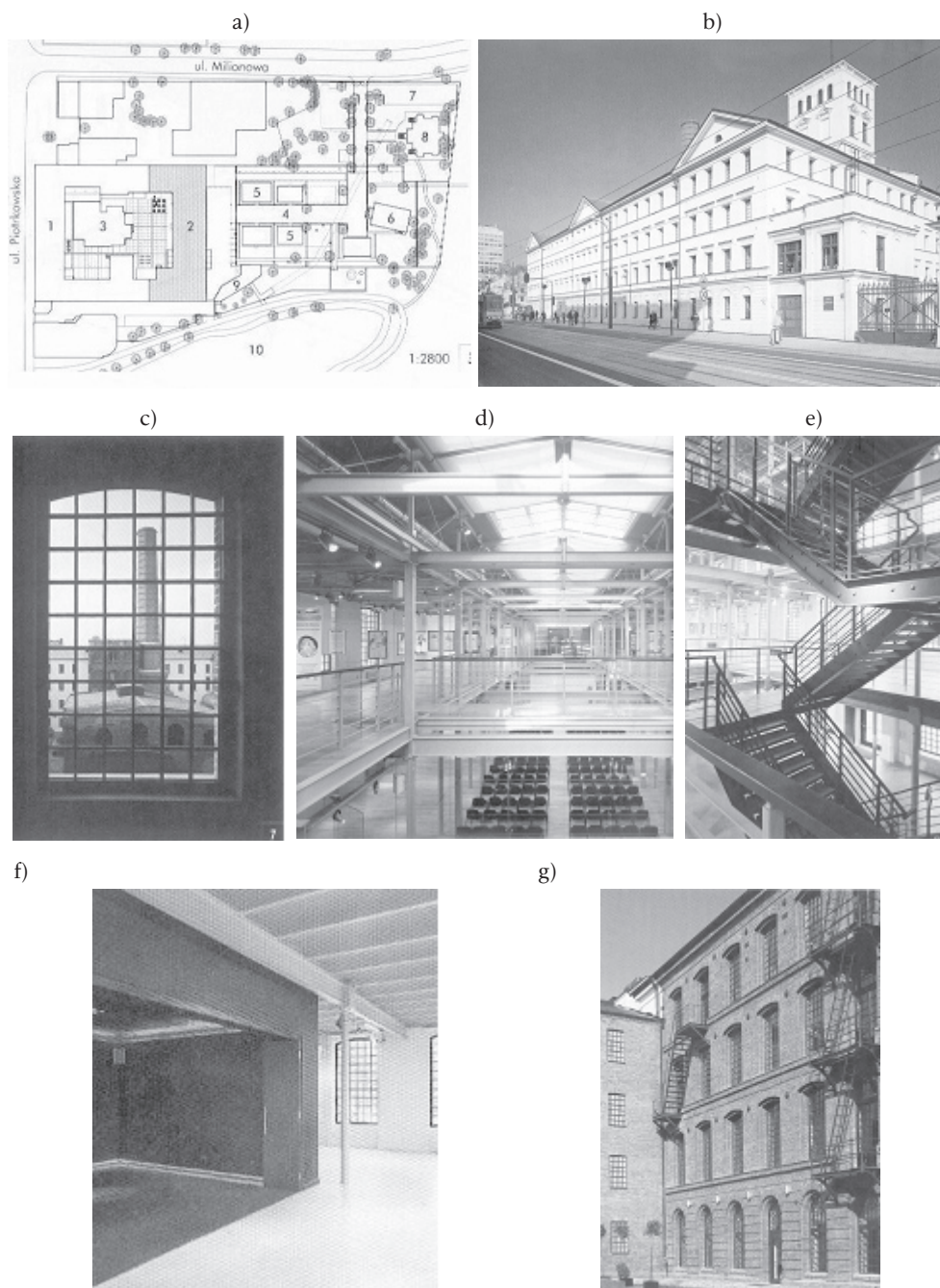
Na poniższych przykładach przekształceń zachodzących w strukturze przemysłowej Łodzi na przełomie XX i XXI wieku potwierdza się proces zachodzących zmian cywilizacyjnych w drugiej połowie XX wieku nazywanej - fazą postindustrialną. Okres ten – to dynamiczny rozwój informacji, rozwój usług, rozwój wiedzy o stanie zagrożeń, rozwój ludzkiego intelektu oraz poszukiwań technologii energooszczędnych. Okres ten zaczynamy nazywać cywilizacją „trzeciej fali”:² „*Pierwotna cywilizacja agrarna o zdecydowanej przewadze rolnictwa w wyniku rewolucji przemysłowej zmieniła się na cywilizację wtórną – przemysłową. Ta zaś wykazuje gwałtowne przesunięcia strukturalne na rzecz usług, które zaczynają dominować w krajach o najwyższej stopie zamożności, prowadząc w nich do początków cywilizacji tercjalnej. Powinna ona ustabilizować się pod koniec XX wieku*”³.

2. Centralne Muzeum Włókiennictwa – rewitalizacja skrzydła wschodniego (bud. D) i łaźni oraz skansen łódzkiej architektury drewnianej

- Łódź, ul Piotrkowska;
- Architekci: Anita Lunia, Teresa Mromlińska;
- Projekt: 2002- 2004 r., Realizacja: 2006- 2008 r.
- Kontekst miejsca: Budynek postindustrialny - Centralne Muzeum Włókiennictwa w Łodzi, od lat zajmuje zabytkową Białą Fabrykę Ludwika Geyera. Muzeum pielęgnuje pamięć o dawnych przedsiębiorstwach i gromadzi tkaniny, których miejscem powstania były właśnie hale tkackie.

² K. Bieda, A. Palej, „*Krajobraz trzeciej fali*”, VI Ogólnopolska, I Międzynarodowa Konferencja Instytutu Projektowania Urbanistycznego, Kraków, 23-24 kwietnia 1999, *Czynnik kreacji w projektowaniu urbanistycznym. Kreacja współczesnego miasta: realizacja, zapisy rozwoju, teoria*. Termin użyty za A. Tofftem (*Trzecia fala*, 1980 i szereg innych publikacji tego autora) rozumiany jako całokształt przemian towarzyszących formowaniu się cywilizacji poprzemysłowej.

³ Z. Arct, *Projektowanie architektoniczne zakładów przemysłowych*, Warszawa 1974, s. 30-32.

Fot. 1. a) Sytuacja, b) Widok głównego budynku muzeum (fabryki) od ul. Piotrkowskiej, c) Widok z okna nowo odrestaurowanego skrzydła, d) Przestrzeń kongresowo-wystawiennicza, e) Główna klatka schodowa, f) Boks do prezentacji multimedialny.

Phot. 1 a) The situation plan, b) A view of the main building of the museum (the factory) from Piotrkowska Street, c) A view from a window from the newly restored wing, d) The convention-exhibition space, e) The main staircase, f) The box for multimedia presentations, g) A fragment of the back side elevation.

- Opis projektu: Projektantki zaproponowały, aby w nowo zaadaptowanej części umieścić główne wejście do całego kompleksu. Na osi dawnej bramy magazynowej stworzono niewielką, brukowaną uliczkę, przy której ustawiono obiekty skansenu drewnianego budownictwa miejskiego. Drewniany zespół zabudowy jest swobodnie rozmieszczony wśród zieleni i wyraźnie kontrastuje z ceglany murem elewacji fabrycznej. Monotonię ceglanych murów wzbogacono modernistycznymi akcentami – ażurową bramą czy przeszklonym zadaszeniem. Niemal w całości udało się zrealizować założenie konkursowego projektu, zgodnie z którym skrzydło wschodnie stało się obiektem o roli pierwszorzędnej, przejmując funkcję wejściową – reprezentacyjną. Jednocześnie podkreśla w ten sposób układ urbanistyczny jednego w Polsce skansenu miejskiej architektury drewnianej. W holu wejściowym znajduje się stalowa klatka schodowa zawieszona w atrium, a skrzydło stanowi przestrzeń wystawienniczą, w tym dwukondygnacyjną salę z antresolą.

- Znaczenie projektu dla tożsamości miejsca: Rzadko zdarza się, by nowa funkcja budynków postindustrialnych tak współgrała z jej historią. Autorki projektu nie tylko wykorzystały kontekst miejsca, ale także nadały całemu założeniu zupełnie nową jakość. Rozwiązanie przebiccia wszystkich stropów w centrum hali nadało wnętrzu rytm słupów nie kolidujących w przestrzeń dodatkowo czyniąc je dopełnionym i urozmaiconym. Tłem dla klatki schodowej zawieszonej w atrium stała się dominująca czerwona ściana biegnąca przez wszystkie kondygnacje, w której znajdują się wcięcia zamykane przesuwными panelami, mieszczące salki projekcyjne. Jakość aranżacji skrzydła fabrycznego stanowi kontynuację tradycji miejsca. Dodatkowo jakość rozwiązań przestrzennych, konserwatorskich i wykonawczych jest bardzo dobra. Udało się utrzymać pierwotny charakter obiektu oraz zachować wrażenie jednoprzestrzennych, otwartych wnętrza dawnych hal produkcyjnych.

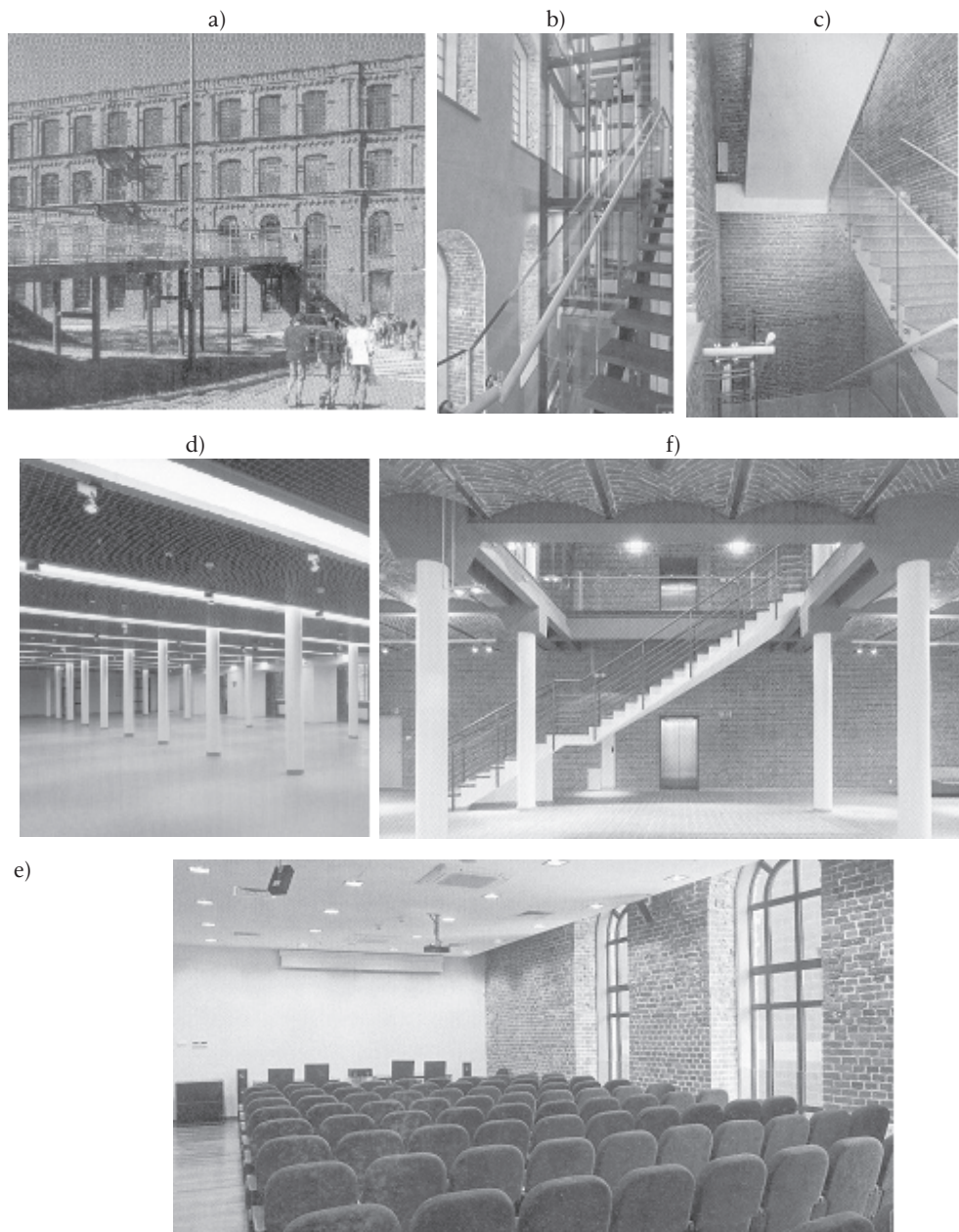
3. Ms2 – nowa przestrzeń Muzeum Sztuki w Łodzi

- Łódź, ul. Ogrodowa.
- Architekci: Bożena i Jacek Ferdzynowie.
- Projekt: 2005- 2006 r., realizacja: 2007- 2008 r.
- Kontekst miejsca: Architekci musieli potraktować z należyтым szacunkiem zabytkową substancję dawnej tkalni, a jednocześnie zapewnić neutralne tło dla ekspozycji sztuki nowoczesnej. Autorzy modernizacji musieli odnieść się z szacunkiem do zastanej substancji zabytkowej, jednocześnie zapewniając neutralne tło dla ekspozycji.

- Kontekst miejsca: Tkalnia powstała w 1895 roku według projektu Hilarego Majewskiego. Właściciel przekazał budynek dawnej tkalni pobliskiemu Muzeum Sztuki – najstarszej i jednej z najlepszych kolekcji sztuki nowoczesnej w Polsce. Dzięki pieniądżom publicznym można go było zaadaptować na przestrzeń ekspozycyjną. Autorzy modernizacji musieli odnieść się z szacunkiem do zastanej substancji zabytkowej, jednocześnie zapewniając neutralne tło dla ekspozycji.

- Opis projektu: Projektanci odsłoniли dziewiętnastowieczne mury i stropy ceglane łącząc te elementy z nowoczesnymi przestrzeniami komunikacyjnymi. Autorski wyraz zyskała klatka schodowa, która oddzieliła strefę ogólnodostępną od ekspozycyjnej. Drewno i szkło ułożone na samonośnej stalowej konstrukcji tworzą dynamiczną kompozycję a także miejsce wizualnego odpoczynku. Trafne jest także

rozmieszczenie funkcji w części ogólnodostępnej, a przestrzeń sal wystawowych tworzy rytm konstrukcji fabrycznej hali. Pozostaje jedynie niedosyt, jeśli chodzi o dopracowanie sztuki wystawiennictwa i wewnątrz tych przestrzeni.

Fot. 2 a) Widok budynku od ul. Ogrodowej, b) Fragment głównej klatki schodowej z windą, c) Fragment klatki schodowej od strony zachodniej, d) Przestrzeń wystawowa, e) Sala audio-wizualna, f) Schody w holu głównym.

Phot. 2. a) A view of the building from Ogrodowa Street, b) A fragment of the main staircase with a lift, c) A fragment of the staircase from the west side, d) The exhibition space, e) The audio-visual room, f) The stairs in the main hall.

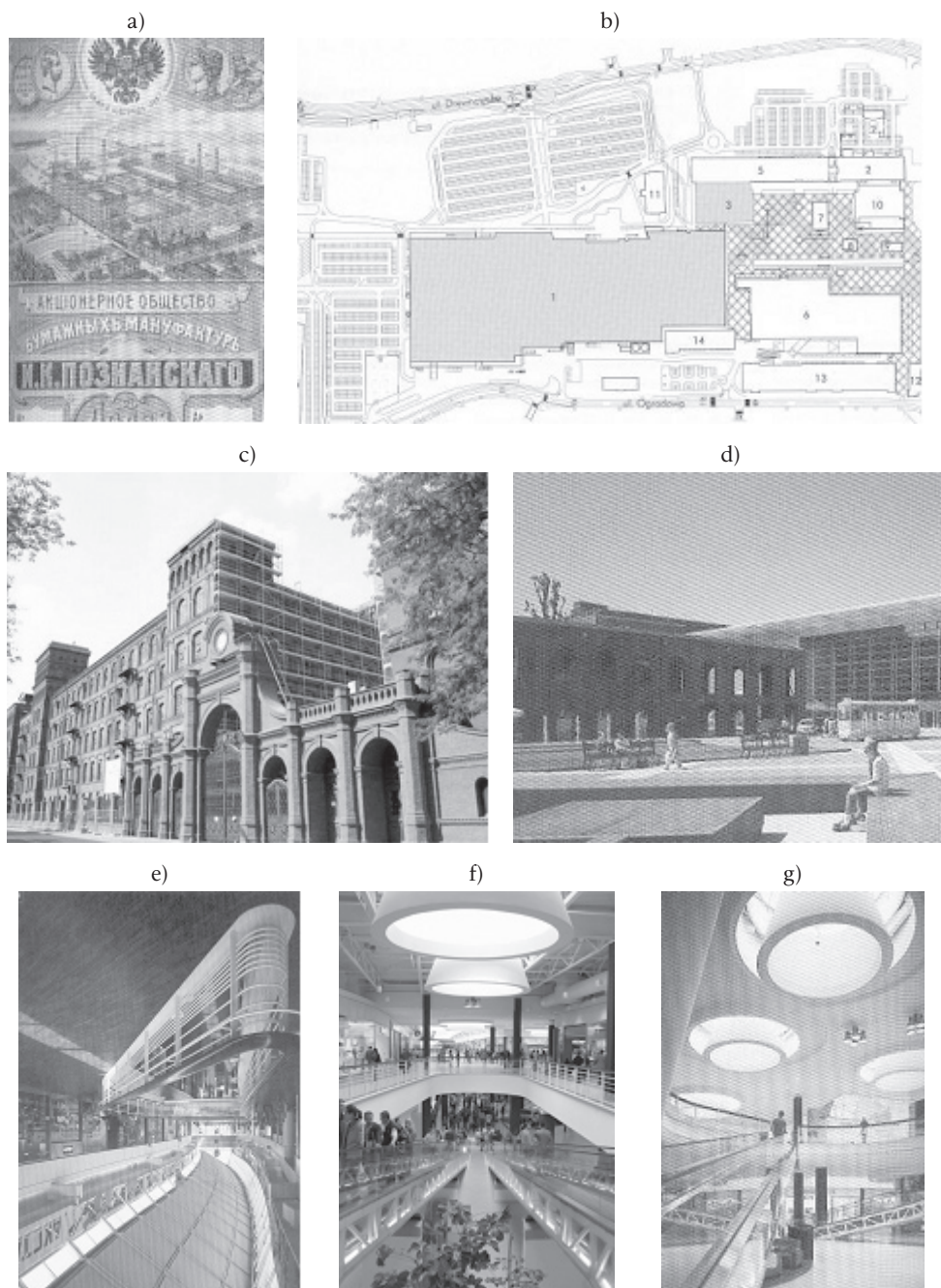
- Opis projektu: Projektanci odślonili dziewiętnastowieczne mury i stropy ceglane, łącząc te elementy z nowoczesnymi przestrzeniami komunikacyjnymi. Autorski wyraz zyskała klatka schodowa, która oddzieliła strefę ogólnodostępną od ekspozycyjnej. Drewno i szkło ułożone na samonośnej stalowej konstrukcji tworzą dynamiczną kompozycję a także miejsce wizualnego odpoczynku. Trafne jest także rozmieszczenie funkcji w części ogólnodostępną, a przestrzeń sal wystawowych tworzy rytm konstrukcji fabrycznej hali. Pozostaje jedynie niedosyt jeśli chodzi o dopracowanie sztuki wystawiennictwa i wnętrz tych przestrzeni.

- Znaczenie projektu dla tożsamości miejsca: Zastana zabytkowa substancja dawnej tkalni wymagała odpowiedniego ustosunkowania się i uszanowania tradycji związanych z kontekstem miejsca. Jednocześnie jednak należało zapewnić neutralne tło dla różnego rodzaju ekspozycji sztuki nowoczesnej. Połączenie tych dwóch założeń wymagało odpowiedniego dialogu między tym, co przeszłe z tym, co współczesne. Autorzy projektu nowej przestrzeni Muzeum Sztuki w Łodzi nie połączyli jednak płynnie tych dwóch założeń, kontrastując fabryczną architekturę zabytkowego budynku z elementami służącymi nowej funkcji. I choć można by poprawić pewne kwestie harmonii i dopracować niektóre detale, to projekt z pewnością wyszedł obronną ręką, odnosząc się z szacunkiem do tradycji i umiejętnie wplatając w nie dominujące elementy współczesnej architektury.

4. Adaptacja dziewiętnastowiecznych zabudowań fabrycznych na centrum handlowo-biurowo-usługowe, „manufaktura”, Łódź

- Jean Marc Pivot, Biuro Marciniak&Witasiak, Biuro Lutomski, Biuro Biliński.
- Realizacja, faza przygotowawcza: 1999–2003r., realizacja ; 2003–2005 r.
- Łódź zawdzięcza wielkiemu przemysłowi rozwój w XIX w i upadek pod koniec XX w. W końcu przyszedł czas na podjęcie śmiałych prób rewitalizacji wielkich obiektów, dając szanse na ożywienie życia miasta postindustrialnego. W dwóch największych niegdyś łódzkich fabrykach tekstylnych, Scheiblera i Poznańskiego (późniejszy Poltex) zaczyna tętnić życie. Powstała w drugiej połowie XIX wieku fabryka Izraela Poznańskiego to zespół budynków, w którym jeszcze do niedawna realizowane były wszystkie etapy procesu produkcji włókienniczej.

- Opis projektu: Celem projektu jest rewitalizacja zabytkowej substancji, z wprowadzeniem do niej nowych, zróżnicowanych funkcji: biurowej, handlowej, rozrywkowej, kulturowej, hotelowej oraz wystawienniczej. Wyburzono obiekty, które nie były objęte ochroną konserwatorską, zachowując zabudowę zabytkową otaczającą centralnie położony plac. Jeśli chodzi o wartość estetyczną, to podjęto próby dialogu między tym, co stare a tym co nowe, wykorzystując kontrasty panujące w tej estetyce, łącząc obiekty historyczne z nowoczesnymi konstrukcjami, świadczącymi o nowym przeznaczeniu dawnej fabryki. Plac (obecnie nazwany rynkiem) wzbogacono w elementy małej architektury, a przyziemia zachowanych budynków otwarto na przestrzeń placu. Całość zamyka nowoczesna, przeszklona fasada wejściowa centrum handlowego, która optycznie przedłuża przestrzeń Rynku.

Fot. 3. a) Akcja Manufaktur tekstylnych I. K. Poznańskiego 1886, b) Sytuacja, c) Fragment rynku z wejściem głównym do galerii handlowej, d) Styk budynków – Centrum restauracyjne, Galeria handlowa, e-g) Wnętrza galerii.

Phot. 3. a) A share of Manufactory tekstylne I.K. Poznańskiego 1886 b) The situation plan, c) A fragment of the market square with the main entrance to the shopping centre, d) The junction of buildings- The Restaurant centre, The Shopping centre, e-g) The interior of the shopping centre.

• Znaczenie projektu dla tożsamości miejsca. Mimo że przemysłowe dziedzictwo jest wciąż bardziej obciążeniem niż szansą dla projektantów, Manufaktura obroniła tożsamość miejsca. Manufaktura to wydarzenie ekonomiczno – społeczne, szansa dla tonącej Łodzi. Nowe miejsca pracy dla ponad 4000 osób nie pozostaje bez znaczenia. Skala tego zjawiska i szansa, jaka się z nią wiąże nie może zostać pominięta. Takie centra handlowe mogą przecież przy powiązaniu z tkanką miejską dać jej silny impuls rewitalizacyjny.

5. Wnioski

Przedstawione przykłady zrealizowanych prac adaptacyjnych oraz rewitalizacji zabytkowych zakładów przemysłowej Łodzi, potwierdzają intuicyjne poszukiwanie przez architektów, koniecznej zrównoważonej koegzystencji dla współcześnie wprowadzonych nowych funkcji i treści. Obiekty zachowują współczesny kontekst, godzą „stare” z „nowym”, równoważąc relacje pomiędzy koniecznym rozwojem gospodarczym a kulturą, szanując jednocześnie dziedzictwo przypisane do miejsca, kreując „nową” tożsamość miejsca.

Bibliografia

- [1] Arct Z., *Projektowanie architektoniczne zakładów przemysłowych*, Warszawa 1974.
- [2] Bieda K., Palej A., *Krajobraz trzeciej fali*, VI Ogólnopolska, I Międzynarodowa Konferencja Instytutu Projektowania Urbanistycznego, Kraków, 23-24 kwietnia 1999, *Czynnik kreacji w projektowaniu urbanistycznym. Kreacja współczesnego miasta: realizacja, zapisy rozwoju, teoria*.
- [3] Myczkowski Z., *Tożsamość „dawna” i „nowa”*, Materiały z Konferencji Naukowej KONGRES KULTURY POLSKIEJ 2000, *Architektura i dobra kultury, tożsamość i kontynuacja tradycji*, PAN o/Kraków, PK Kraków 2000.
- [4] Myczkowski Z., *Krajobraz wyrazem tożsamości w wybranych obszarach chronionych w Polsce*, Monografia 285, PK. Kraków 2003.
- [5] *Architektura*, nr 10/2006 s.46.
- [6] *Architektura*, nr 12/2008 s.64.
- [7] *Architektura*, nr 12/2008 s.82.

“New” identity of a place in the postindustrial Łódź

Jan Wrana

Lublin University of Technology, Faculty of Civil Engineering and Architecture

Abstract: Łódź owes its development in the XIX century and the fall in the XX century to great industry. The period of transformations in the political system, after the year 1989, was the time of daring attempts to revitalize large buildings providing the chance for reviving the life of the postindustrial city. Architects, the creators of changes in these very buildings, have intuitively preserved the modern context and the observance of the heritage assigned to the place, creating, at the same time, “new” identity of the places.

Key words: reviving the postindustrial city, the revitalization of the postindustrial complexes, “new” identity of a place.